

SZÓTÁRSZEMLE

Schweizerhochdeutsch

Wörterbuch der Standardsprache in der deutschen Schweiz

Bickel, Hans – Landolt, Christoph; Schweizerischer Verein für die deutsche Sprache (Hrsg.): **Schweizerhochdeutsch. Wörterbuch der Standardsprache in der deutschen Schweiz.** 2. Auflage. Berlin: Dudenverlag, 2018. 112 p. ISBN 978-3-411-70418-7

A német nyelv svájci standard változatáról nem sokat hallanak a diákok nyelvtanulásuk során, jóllehet a nyelvvizsgákon egyre nagyobb jelentőséggel bír a nyelv nemzeti jellegzetességeinek megismerése, azaz az osztrák vagy a svájci standard német kifejezések is egyre többször megjelennek a szövegértési feladatokban. Éppen ezért fontos a nyelv többközpontúságából adódó sajátosságok (bizonyos fokú) megismerése. A nyelvterületre jellemző politikai, gazdasági, kulturális attribútumok a területen használt nyelvet felruházzák egyéni ismertetőjegyekkel. Ebből adódóan elkülöníthetjük egymástól a többek között Ausztriában, Németországban, Svájcban államnyelvi státuszt élvező német nyelvet (*Österreichisches Deutsch, Bundesdeutsches Hochdeutsch, Schweizerhochdeutsch*). Ez utóbbit kívánja bemutatni a Duden Kiadó 2018 októberében kiadott kötete.

A kötet azonban nem csupán egy szótár. A fogalmi magyarázatokon túl (*Schweizerhochdeutsch, Helvetismen*) fejezetekre bontva ismerkedhet meg az olvasó a nyelv egyediségével: a szókincs azon területeivel, melyeken az átlagosnál erősebben dominál a svájci jellegzetesség; a francia, az olasz, az angol és a latin nyelvek hatásával; a helyesírás, a kiejtés és a nyelvtan jellemzőivel. A szerzők külön fejezetet szentelnek azon szótárak felsorolásának, melyek kifejezetten a svájci standard német nyelvet hivatottak bemutatni, valamint összeállítottak egy válogatott gyűjteményt a svájci német nyelvvel foglalkozó tanulmányokról.

A svájci standard német (*Schweizerhochdeutsch*) jellegzetessége megmutatkozik a kiejtésben, írásban, szóképzésben, szókincsben, nyelvhasználatban. Például kiejtésben erősebben követi az írott formát (*e:wig* és nem *e:wich*). Az idegen szavak gyakran követik az eredeti nyelv helyesírását (*Spaghetti* és nem *Spagetti*); néhol más a többes szám képzése (*Bögen* és nem *Bogen*); igéknél mint a *sitzen, stehen, a haben* segédige helyett a *sein* segédigét használja. A szókincsét sajátos, Németországban nem használatos szavak jellemzik (*allfällig, Innerstadt*); más jövevényszavakat (*Tumbler* a *Wäschetrockner* helyett), más beszédfordulatokat *weder Fisch noch Vogel* és nem *weder*

Fisch noch Fleisch) használ. E svájci jellegzetességek összessége a helvétizmusok (*Helvetismen*), s ennek megfelelően elkülöníthetők az ausztriacizmusok (*Austriazismen*), valamint a németországi jellemzőket magában foglaló, magyar nyelvre fordítva furcsán hangzó teutonizmusok (*Teutonismen*).

Az egyes régiók dialektusainak jelentős különbözősége ellenére főleg az írott nyelvi formában nem mutatkoznak meg említésre méltó regionális különbségek a standard nyelv használatában. Ugyanakkor vannak egyes, többnyire dialektusból kölcsönzött szavak, melyeket egy-egy régióban használnak csupán, illetve olyan politikai vagy adminisztratív intézkedések / intézményekre utaló kifejezések, melyek csak bizonyos kantonokban használatosak (*Tagliste*). A kiejtésben azonban jelentős különbségek figyelhetők meg.

A helvétizmusok kialakulása nem csupán a német ajkú lakosság több független államban való megoszlásának tulajdonítható (az államhatárok nyelvi határokat képeznek; egy állam lakossága egyben kommunikációs közösség is). A nemzeti és a regionális médiának nagy szerepe és felelőssége van a külföldi versenytársakkal szemben. Ezen kívül fontos tényező az iskola. A kantonális szabályozásnak köszönhetően a tankönyveket kantonális vagy svájci tankönyvkiadók készítik, de a tanárképzés is kantonális hatáskörbe tartozik, mindezzel hozzájárulva a német nyelv svájci formájának megőrzéséhez. A svájci államfelépítésből adódó szövetségi, kantonális és települési szinten érvényesülő törvények, szabályozások, rendeletek értelmezésének alapja a terminológiai egységesség. Az intézmények és közigazgatási egységek megnevezésén túl e terminológia is visszatükrözi a nyelvi sajátosságokat. Nem utolsósorban a dialektusokat is meg kell említeni, mivel a standard nyelv és a dialektus kölcsönösen hatnak egymásra.

Ezen ismérvek alapján szinte olvasmánynak érezhető a szótár, mely a specifikus és nem specifikus helvétizmusokat magyarázza. Specifikus (tipikus) helvétizmusok csakis Svájcban használatosak, míg a nem specifikus kifejezések Svájcban kívül is előfordulnak (pl. Dél-Németországban vagy Ausztriában, de nem a teljes nyelvterületen).

Érdekességként olyan szavakat emelek ki, melyek nem magyarázhatók meg egyetlen másik (általános német) szóval: *Abendverkauf: verlängerte abendliche Öffnungszeit von Geschäften. Frauenriege: Abteilung eines Turnvereins, bestehend aus Frauen ab ca. 35 Jahren. Jahresaufenthalter: Person ohne Schweizer Bürgerrecht, die eine jährlich zu erneuernde Aufenthaltserlaubnis besitzt.*

Ahogy az már említésre került, egyes területeken érezhetőbb a helvétizmusok jelenléte. A tanulmány által kiemelt területek a ház / háztartás, élelmiszerek, jogi szaknyelv. Példák sokasága ad betekintést e területek szóhasználatába (*Kehrichteimer, Lavabo / Bürli, Schüfeli / Dreisäulenprinzip, Kantonsspital*).

Ugyancsak külön fejezet számos példát sorol fel és ad magyarázatot arra, miként befolyásolták a különböző nyelvek a szókincset. A ma használatos francia eredetű szavak korábban Németországban is használatosak voltak, azonban mára már elavultak vagy kihaltak. Az ország négynyelvűségéből adódóan azonban sok jövevényszó tipikus svájci szónak minősül. A francia jövevényszavakra példa a *Bijoutier, Coiffure, Confiseur, Jus, Romandie*. A franciával ellentétben az olasz nyelvből – annak ellenére, hogy az ország egyik hivatalos nyelve és a XX. század eleje óta jelentős számú olasz ajkú bevándorló él német nyelvű területen – kevésbé specifikus svájci kifejezések

használatosak a svájci német írott nyelvben: *tschau, pendent*. A latin rendkívül erősen hatott a német nyelvre egészen a XVII. századig. A latin hatást mutatja például a *Helvetia, Referendum, Subsidiium* szavak. A XIX. századtól, de főként a II. világháborút követően viszont az angol nyelv gyakorol jelentős hatást a nyelvre, hozzátevé, a német nyelv minden variánsára. Specifikus svájci kölcsönszó például a *handicapiert* (=behindert, benachteiligt) *Parking* (=Parkhaus), vagy a már fentebb említett *Tumbler* (=Wäschetrockner).

Habár a német helyesírás egységesen szabályozott, a svájci standard német mégis felmutat néhány jellemzőt. A szerzők ezen elemek bemutatására is kitérnek, azonban a helyesíráson túl a kiejtésre is nagy hangsúlyt fektetnek.

A megkülönböztető sajátosságok nem csupán a szókincsben (s ahogy azt egy külön fejezet említi, számos különbség adódik az összetett szavak felépítésében is), hanem a nyelvtanban is kialakultak. Példaként említhető a főnevek többes számának képzése, mely néhány esetben eltérő a svájci és a németországi standard nyelv használatában: *Park* – *Pärke*, nem pedig *Parks* / *Parke*. A szerzők a nyelvtani eltéréseket az egyes szófajokon keresztül sok példával igazolják.

Úgy vélem, a 3500 szavas gyűjtemény izgalmas olvasmány mindazok számára, akik a nyelven keresztül szeretnék közelebb érezni magukat a svájci életformához. Továbbá hasznos kiegészítőként funkcionálhat elsősorban nyelvvizsgára felkészítő tanároknak, hogy segíthessék tanulóiknak értelmezni az országismereti szövegeket.

Szóka Bernadett